

O‘ZBEKISTON OMMAVIY AXBOROT VOSITALARIDA SO‘Z ERKINLIGIDAGI HOLISLIKNI TA’MINLASHDA FINLANDIYA MODELINI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI

Keldiyorov Javohir Fayzulla o‘g‘li

*O‘zbekiston Jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti
PR va menejment fakulteti Axborot xizmati va jamoatchilik bilan aloqalar
yo‘nalishining 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida ommaviy axborot vositalarida so‘z erkinligini ta‘minlash jarayonlari Finlandiya modeli misolida tahliliy yondashuv asosida o‘rganiladi. Tadqiqotda qiyosiy-huquqiy va kontent tahlil metodlaridan foydalanildi. BMT, UNESCO, Yevropa Kengashi hujjatlari hamda O‘zbekiston Respublikasining “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi, “Axborot olish kafolatlari va erkinligi to‘g‘risida”gi qonunlari asosida so‘z erkinligining huquqiy me‘yorlari va ularning amaliyotdagi ifodasi tahlil qilindi. Shuningdek, Finlandiyaning media savodxonlik, faktcheking va axborot madaniyati tajribasi O‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlari nuqtayi nazaridan baholandi.

Kalit so‘zlar: so‘z erkinligi, huquqiy mas‘uliyat, media savodxonlik, axborot xavfsizligi, demokratik jamiyat, Finlandiya modeli, BMT, UNESCO.

Kirish

So‘z erkinligi – demokratik jamiyatning tayanch ustunlaridan biri bo‘lib, u axborotga ochiqlik, jamoatchilik fikrining erkin shakllanishi hamda davlat boshqaruvidagi shaffoflikni ta‘minlaydi. Biroq bu erkinlik faqat jurnalistik etika va huquqiy mas‘uliyat bilan uyg‘unlashgandagina jamiyat taraqqiyotiga xizmat

qiladi. Xalqaro miqyosda bu prinsip BMTning 1948-yildagi Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (19-modda), UNESCOning 2020-yilgi “World Trends in Freedom of Expression and Media Development” hisobotida, hamda Yevropa Kengashining 1950-yildagi Inson huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi (10-modda)da o‘rin olgan.

O‘zbekiston ham bu borada xalqaro tamoyillarni milliy qonunchilikka uyg‘unlashtirib kelmoqda. Xususan, “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi Qonun (1997-yil, o‘zgartirish va qo‘shimchalar bilan) hamda “Axborot olish kafolatlari va erkinligi to‘g‘risida”gi Qonun (2021-yil) so‘z erkinligini huquqiy jihatdan kafolatlaydi. Shuningdek, 2023-yilda yangilangan Konstitutsiyada (33-modda) har bir fuqaroning axborot izlash, olish va tarqatish huquqi mustahkamlandi.

So‘nggi yillarda mamlakatda quyidagi islohotlar so‘z erkinligi sohasini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Davlat axborot siyosatida “ochiqlik va oshkoralik” tamoyilining joriy etilishi,

mustaqil media subyektlari va blogerlarning erkin faoliyat yuritishiga imkoniyat yaratilishi, faktcheking madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha tashabbuslarning ilgari surilishi shular jumlasidan.

Metodologiya (Tahliliy yondashuv)

Tadqiqot ikki asosiy yo‘nalishda olib borildi:

Birinchidan, huquqiy tahlil orqali O‘zbekiston qonunchiligida so‘z erkinligi bilan bog‘liq me‘yorlar xalqaro hujjatlar bilan taqqoslandi. Shuningdek, “OAV to‘g‘risida” va “Axborot olish kafolatlari va erkinligi to‘g‘risida”gi qonunlarning amaliyotda qanday qo‘llanilayotgani o‘rganildi.

Ikkinchidan, qiyosiy tahlil Finlyandiya tajribasi asosida olib borildi. Unda Finlyandiya axborot erkinligi, media savodxonlik va jamoatchilik ishonchini

ta'minlovchi mexanizmlar o'rganildi hamda bu tajribani O'zbekiston sharoitiga moslashtirish imkoniyatlari tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar

O'zbekiston so'nggi yillarda axborot siyosatini erkinlashtirish yo'lida muhim qadamlar tashladi. 2021-yildan boshlab "Ochiq ma'lumotlar portali" faoliyati kengaytirildi, "Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi" orqali jurnalistlar bilan davlat idoralari o'rtasidagi muloqot mustahkamlandi. Shuningdek, bloggerlar va mustaqil jurnalistlar faoliyatiga oid normativ-huquqiy aniqlik kiritildi.

Biroq ayrim rasmiy manbalar tomonidan axborotga kirishdagi cheklovlar, feyk xabarlar tarqalishi va ijtimoiy tarmoqlardagi nazoratsiz axborot oqimlari hali ham muammo bo'lib qolmoqda. Shu bois Finlyandiya tajribasini o'rganish va uni O'zbekiston sharoitiga tatbiq etish bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

2. Finlyandiya modeli

Finlyandiya dunyoda so'z erkinligi indeksi bo'yicha yetakchi o'rinlarda turadi (Reporters Without Borders, 2023). Bu tizim quyidagi mexanizmlar orqali ishlaydi:

- ✓ Media savodxonlik ta'lim tizimida majburiy fan sifatida joriy qilingan; o'quvchilar yoshligidan tanqidiy fikrlash va feyk xabarlarni aniqlashga o'rgatiladi.
- ✓ Faktcheking platformalari ("Faktabaari" kabi) har bir siyosiy bayonot va media materiallarni tekshiradi.

Hukumat va OAV o'rtasidagi shaffof muloqot tizimi joriy etilgan: jurnalistlar uchun doimiy axborot almashinuvi, ochiq brifinglar va rasmiy ma'lumot bazalari mavjud. Buning sababi nafaqat mustaqil OAV tizimi, balki davlat va jamiyat o'rtasida o'zaro ishonchning yuqori darajada shakllanganidir. Finlandiyada ommaviy axborot vositalari faoliyatini tartibga soluvchi qonunlar

bilan bir qatorda, Jurnalistika Kengashi (Council for Mass Media) faoliyat yuritadi. U jurnalistlarning etik me'yorlarga rioya etishini mustaqil ravishda kuzatadi va shikoyatlarni ko'rib chiqadi. Ushbu modelning asosiy tamoyili — senzura emas, balki o'zini-o'zi nazorat qilish mexanizmi orqali mas'uliyatni kuchaytirishdir.

O'zbekistonda ham shunday tizimni joriy etish masalasi muhim ahamiyatga ega. Finlandiya tajribasidan kelib chiqib, quyidagi yo'nalishlarda ishlash maqsadga muvofiq:

- jurnalistlar o'rtasida axloqiy kodeksni takomillashtirish va mustaqil etika kengashini shakllantirish;

- ommaviy axborot vositalari faoliyatida shaffoflikni oshirish va jamoatchilik nazoratini kengaytirish;

- aholining mediasavodxonligini oshirish orqali axborot iste'molida tanqidiy fikrlashni kuchaytirish.

3. O'zbekiston uchun tatbiq etish takliflari

- Maktab va OTMlarda media savodxonlik kurslarini majburiy fan sifatida joriy etish;

- Mustaqil faktcheking markazlarini davlat va xususiy sektor hamkorligida tashkil etish;

- Jurnalistlar uchun etika va huquqiy mas'uliyat bo'yicha treninglar o'tkazish;

- “Ochiq hukumat + OAV” tamoyilini kuchaytirish orqali davlat idoralari faoliyatini shaffoflashtirish.

Xulosa

So'z erkinligi — nafaqat jurnalistlar uchun, balki butun jamiyat uchun demokratik qadriyatlarning asosidir. Uni ta'minlash jarayonida huquqiy kafolatlar, jurnalistik mas'uliyat, axborot madaniyati va fuqarolik faolligi o'zaro

uyg'unlashmog'i lozim. Finlyandiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, media savodxonlik, faktcheking va ochiqlik tizimi orqali feyk axborotlar kamayadi, jurnalistlar erkinligi kengayadi, jamiyatning OAVga bo'lgan ishonchi ortadi.

O'zbekiston ham ana shu modelni milliy sharoitga moslashtirib, so'z erkinligini huquqiy jihatdan kafolatlash bilan birga, amaliy jihatdan samarali qo'llash orqali media sohasini yanada mustahkamlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2023). Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi Qonun. (1997, o'zgartirishlar bilan). <https://lex.uz/docs/10420>
3. O'zbekiston Respublikasi "Axborot olish kafolatlari va erkinligi to'g'risida"gi Qonun. (2021). <https://lex.uz/docs/5798974>
4. Habermas, J. (1991). The Structural Transformation of the Public Sphere. Berlin.
5. McQuail, D. (2010). Mass Communication Theory. London: SAGE Publications.
6. UNESCO. (2020). World Trends in Freedom of Expression and Media Development Report. Paris.
7. Reporters Without Borders. (2023). World Press Freedom Index. Paris.
8. Faktabaari. (2023). Finnish Fact-checking Network Reports. Helsinki.
9. European Centre for Media Literacy. (2022). Finland Media Education Model. Brussels.
10. Toulaganova, M. (2019). Jurnalistika va axborot madaniyati. Toshkent: Yangi asr avlodi.